

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ภาคเกษตรกรรมเป็นภาคที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เป็นแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญให้กับประเทศ จากสถิติการส่งออกสินค้าเกษตรที่สำคัญที่ประเทศไทยเป็นผู้นำในการส่งออก ได้แก่ ข้าว สับปะรดกระป๋องและสับปะรดแปรรูป ข้าวโพดหวานแปรรูป ทุ่นำกระป๋อง และทุ่นำแปรรูป ไข่แปรรูป และกุ้ง เป็นต้น โดยในปี 2553 ช่วงเดือนมกราคมถึงกรกฎาคม มีมูลค่าการส่งออกสูงขึ้นถึงร้อยละ 27.07 เมื่อเทียบกับปี 2552 ที่มีอัตราการขยายตัวคิดลบ สาเหตุมาจากการเปิดการค้าเสรีอาเซียน และการส่งออกไปยังประเทศจีนมีส่วนการส่งออกสูงขึ้นจากร้อยละ 8.7 ในปี 2552 เป็นร้อยละ 10.6 ของมูลค่าการส่งออกรวมในปี 2552 (ประมาณการเศรษฐกิจไทย ปี 2553, 2553) และในภาพรวมราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกมีการปรับตัวสูงขึ้น

จากอัตราการการเติบโตของภาคเกษตร ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีภาคอุตสาหกรรมการเกษตรของประเทศ เช่น อาหารปลอดภัย อาหารที่มีเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งระบบการผลิตสินค้าเกษตรต้องมีการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การแข่งขันทั้งในและต่างประเทศ และความยั่งยืนทั้งในเรื่องรายได้ของเกษตรกร การกระตุ้นให้ผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศเกิดความต้องการซื้อสินค้าเกษตรไทย และเมื่อซื้อแล้วต้องหันกลับมาซื้อซ้ำ เพราะมีความเชื่อมั่นต่อคุณภาพผลผลิต โดยการใช้ระบบ “ตลาดทางเลือก” ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยมีเป้าหมายร่วมกันเพื่อสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยผู้ผลิตและผู้บริโภคต้องพึ่งพาประสานเชื่อมโยงกัน เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของทั้งสองฝ่าย โดยสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่ต้องเกี่ยวข้องกับการรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตร โดยเฉพาะมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ที่แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์แห่งคุณภาพ เพื่อสังคมที่น่าอยู่ และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

ในปัจจุบันพื้นที่การทำเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยกลับมีแนวโน้มลดลง จาก 0.14 ล้านไร่ ในปี 2549 เหลือเพียง 0.12 ล้านไร่ ในปี 2550 และจำนวนฟาร์มเกษตรอินทรีย์ลดลงจาก 7,564 ฟาร์ม เหลือเพียง 3,924 ฟาร์ม (www.greennet.or.th/research) เนื่องจากปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายนอกเป็นหลัก ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ที่ไม่เอื้อต่อการขยายตัวของเกษตรอินทรีย์ไทยไม่ว่าจะเป็นความผันผวนของสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ค่าเงินบาทที่แข็งค่าขึ้น รวมถึงราคาสินค้าเกษตรอินทรีย์อยู่

ในเกณฑ์สูง เมื่อเทียบแล้วราคาสินค้าเกษตรอินทรีย์แพงกว่าสินค้าเกษตรทั่วไปเฉลี่ยประมาณ 15-30% กรณีเกษตรกรรายย่อย และประมาณ 5-10% กรณีเกษตรกรรายใหญ่ หรือเกษตรกรที่รวมตัวกันเป็นเครือข่าย หรือสหกรณ์

จากปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการผลิตพืชอินทรีย์ของไทยไม่เพียงพอกับความ ต้องการสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่สูงขึ้นของภาวะตลาดโลก ซึ่งในอนาคตถ้าหากไม่มีกระบวนการใดที่จะกระตุ้นหรือจูงใจให้เกษตรกรหันมาทำการผลิตมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้มากขึ้นย่อมทำให้ภาคเกษตรของไทยไม่สามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ โดยเฉพาะภาวะของการเปิดเสรีทางการค้า ซึ่งนั่นหมายความว่าไทยมีความเป็นไปได้สูงที่จะสูญเสียตลาดส่งออก และอาจจะทำให้ระบบการเกษตรกลับสู่ระบบการผลิตเดิมที่ยังคงต้องพึ่งพาสารเคมีเป็นหลัก

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีศักยภาพ และโอกาสต่อการพัฒนาระบบการผลิตมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากในปัจจุบันสินค้าเกษตรที่ไทยผลิต ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นสินค้าเกษตรอนามัย คือลดปริมาณใช้สารเคมีในขั้นตอนผลิต เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาสารเคมีตกค้างในผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตร ทั้งที่จำหน่ายในประเทศและส่งออก ซึ่งถ้าพัฒนาต่อยอดความเข้มงวดผลิต ถึงระดับการผลิตสินค้ามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ คือ ไม่มีการใช้สารเคมี หรือเคมีภัณฑ์การเกษตร จะทำให้ปริมาณผลผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายและมีความสำคัญยิ่งที่ต้องมีมาตรการที่จะกระตุ้นหรือจูงใจให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงการผลิตเป็นระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ให้มากขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือของหลายๆฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน ที่จะให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนการผลิต โดยการปรับเปลี่ยนนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา และต้องทำให้เกษตรกรเกิดการยอมรับและเชื่อมั่นในระบบการผลิตมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยอาศัยหลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice : GAP) ซึ่งหมายถึงแนวทางในการทำการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพตรงตามมาตรฐานที่กำหนด ได้ผลผลิตสูงคุ้มค่าการลงทุน และขบวนการผลิตจะต้องปลอดภัยต่อเกษตรกรและผู้บริโภค มีการใช้ทรัพยากรที่เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืนทางการเกษตรและไม่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม โดยหลักการนี้ได้รับการกำหนดโดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพได้รับการรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหาร เพื่อผลักดันให้อาหารไทยมีความปลอดภัย และเป็นที่ยอมรับในตลาดโลก ทำให้ระบบการผลิตที่ได้รับการรับรองดังกล่าว สามารถผลักดันที่จะพัฒนาไปเป็นการผลิตตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้

ในปัจจุบันมีเกษตรกรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานตามหลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice: GAP) มีจำนวนมากกว่า 50,000 รายจากทั่วประเทศ (<http://www.doa.go.th/>) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรสามารถที่จะพัฒนาการผลิตของตนเองต่อยอดเป็นการผลิตตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และข้อมเป็นกำลังสำคัญที่จะสร้างความยั่งยืนให้แก่การผลิตพืชตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ต่อไปในอนาคต ประกอบกับความได้เปรียบทางด้านความเหมาะสมทางภูมิศาสตร์ ทำเลที่ตั้ง ประสิทธิภาพของเกษตรกร การมีเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้มแข็ง และเกษตรกรเริ่มให้ความสนใจกับมาตรฐานการผลิตมากขึ้น

ดังนั้นงานวิจัยจึงมุ่งที่จะทำการศึกษาด้านมาตรฐานการผลิตผัก เนื่องจากมูลค่าการส่งออกผักทั้งในรูปแบบของผักสดแช่เย็น แช่แข็งและแห้ง ของไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมูลค่าการส่งออกมีอัตราการขยายตัว ในปี 2547 ร้อยละ 29.82 และในปี 2553 มีอัตราการขยายตัวติดลบร้อยละ 1.63 (<http://www2.ops3.moc.go.th/export/>) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งการผลิต การแปรรูป และการตลาด ต้องหันกลับมาให้ความสำคัญกับระบบการผลิตที่คำนึงถึงความปลอดภัยและผลผลิตได้มาตรฐานมากขึ้น โดยเฉพาะมาตรฐานการรับรองตามระบบการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) เพื่อรักษาตลาดเดิมและเพิ่มตลาดใหม่ ซึ่งได้คัดเลือกพื้นที่ที่ทำการศึกษานี้ในภาคเหนือตอนบน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตพืชตามมาตรฐาน GAP โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย และพะเยา ที่มีเกษตรกรได้รับการรับรองมาตรฐานตามหลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice : GAP) มากที่สุดเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ (<http://www.doa.go.th/>) เพื่อวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจและระบบการผลิตที่เหมาะสมเพื่อต่อยอดศักยภาพของพืชผักให้พัฒนาเป็นพืชอินทรีย์ต่อไปได้ อีกทั้งการวิเคราะห์ดังกล่าวจะทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถวางแผนในเชิงรุกทั้งในเรื่องของการส่งเสริมการผลิต การให้ความรู้และงบประมาณต่อการพัฒนาพืชดังกล่าวให้เป็นพืชอินทรีย์อย่างตรงเป้าหมาย และสร้างการพัฒนามาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นขั้นตอนเป็นระบบ เพื่อสร้างรากฐานที่มั่นคง และยั่งยืนต่อระบบการผลิตสินค้าเกษตร ที่จะสามารถแข่งขันได้ในเวทีตลาดการค้าโลก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อวิเคราะห์มูลค่าทางเศรษฐกิจของผักที่ผ่านมาตรฐานการรับรองตามระบบการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP)
- (2) เพื่อวิเคราะห์ระบบการผลิตที่เหมาะสมของผักที่ผ่านมาตรฐานการรับรองตามระบบการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP)

ขอบเขตของการวิจัย

เพื่อให้การศึกษาอยู่ในขอบเขตที่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ จึงได้กำหนดขอบเขตการศึกษาครอบคลุมเฉพาะ

- (1) กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ เกษตรกรผู้ผลิตผักที่ผ่านมาตรฐานการรับรองตามระบบการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย และพะเยา
- (2) เจ้าหน้าที่เกษตรในแต่ละจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มตัวอย่างในข้อ (1)
- (3) เจ้าหน้าที่เกษตรในแต่ละอำเภอของแต่ละจังหวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มตัวอย่างในข้อ (1)
- (4) เจ้าหน้าที่สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ (สวพ.เขต 1)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- (1) ประโยชน์ต่อเกษตรกรผู้ผลิต

เกษตรกรมีความรู้ด้านการจัดการระบบการผลิตอย่างเป็นระบบ ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง ผลผลิตมีคุณภาพ ปลอดภัยจากการปนเปื้อนสารเคมี เชื้อโรค และศัตรูพืช และผลผลิตเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ ส่งผลให้รายได้ของเกษตรกรสูงขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น รวมทั้งเกิดการกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการผลิตที่มีการปฏิบัติทางการเกษตรตามหลักการที่ดี (GAP) ต่อสินค้าเกษตร สร้างความเข้มแข็งต่อการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง และสามารถกระตุ้น ผลักดัน เพื่อพัฒนาต่อขอระบบการผลิตให้เป็นการผลิตมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่สร้างความยั่งยืนให้กับเกษตรกร

- (2) ประโยชน์ต่อภาครัฐบาลและภาคเอกชน

เป็นแนวทางการสร้างความรู้และความเข้าใจให้แก่เกษตรกร ผู้ประกอบการ และประชาชนทั่วไป ในเรื่องมาตรฐานการรับรองสินค้าเกษตรที่ได้รับการยอมรับจากต่างประเทศ เพื่อก่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าเกษตรส่งออก อีกทั้งจะช่วยให้โครงการ Food Safety ครีวไทยสู่ครัวโลก และ From Farm To Table ของรัฐบาลประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์และระบบการผลิตที่เหมาะสมของผักที่ได้รับมาตรฐานการรับรองตามระบบ GAP มาใช้ในการวางแผน ส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันให้เป็นแนวทางต่อการกำหนดนโยบายที่เป็นรูปธรรมสำหรับการพัฒนา กลุ่มพืชผักที่มีศักยภาพต่อการพัฒนาการผลิตเป็นมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่พัฒนาบนพื้นฐานของวิถีชีวิตของเกษตรกรได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน ในภาวะของการเปิดเสรีทางการค้าที่ทุกประเทศต้อง

สร้างความได้เปรียบให้กับสินค้าของตัวเอง

(3) ประโยชน์ต่อสังคมและสภาพแวดล้อม

การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) เป็นระบบการผลิตพืชที่ทำให้ผลผลิตได้มาตรฐานปลอดภัย ปลอดภัยต่อสุขภาพ และมีคุณภาพถูกใจตรงตามความต้องการของผู้บริโภค ส่งผลดีต่อสุขภาพทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค เพราะมีความปลอดภัยในการผลิตตั้งแต่ในเรื่องของการเตรียมพันธุ์ การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว และการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว เพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพปลอดภัยจากการปนเปื้อนสารเคมี และสร้างความสมดุลต่อระบบนิเวศและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถเป็นแนวทางการวางแผนเพื่อการตัดสินใจต่อการพัฒนาให้เป็นระบบการผลิตมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ในอนาคต

นิยามศัพท์

(1) การผลิตทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสม หรือ Good Agriculture Practices (GAP) หมายถึง แนวทางในการทำการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีตรงตามมาตรฐานที่กำหนด ได้ผลผลิตสูงคุ้มค่าการลงทุนและขบวนการผลิตจะต้องปลอดภัยต่อเกษตรกรและผู้บริโภค มีการใช้ทรัพยากรที่เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืนทางการเกษตรและไม่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม โดยหลักการนี้ได้รับการกำหนดโดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO)

(2) GAP ย่อมาจากคำว่า “Good Agricultural Practice” แปลว่า “เกษตรดีที่เหมาะสม” เป็นระบบที่สร้างผลผลิตตรงตามมาตรฐานคุณภาพ หรือ ได้คุณภาพตามที่ตลาดต้องการ โดยปฏิบัติตามคำแนะนำที่ถูกต้อง ตั้งแต่การเพาะปลูก จนถึงการเก็บเกี่ยว การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว การบรรจุหีบห่อ และการขนส่งเพื่อจำหน่าย ซึ่งจะทำให้ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการตกค้างของสารป้องกันกำจัดศัตรูพืช ตลอดจนเชื้อโรคต่างๆ จึงปลอดภัยในการปฏิบัติงาน และได้ผลผลิตที่ปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค ทั้งสามารถตรวจสอบและสอบทานได้

(3) ระบบการผลิต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีป้อนเข้าไปหรือปัจจัยการผลิต ซึ่งในทางอุตสาหกรรม ได้แก่ แรงงาน วัตถุดิบ เครื่องจักร ที่ดิน โรงงาน ฯลฯ หรือทางด้านเกษตร ได้แก่ ที่ดินแรงงาน ต้นพืชหรือสัตว์ ปุ๋ย อาหารสัตว์ เครื่องจักร เทคโนโลยี ฯลฯ ให้กลายเป็นผลิตผลของระบบ ได้แก่ สินค้า บริการต่าง ๆ หรือผลิตผลทางการเกษตร เป็นต้น

(4) ระบบการผลิตทางการเกษตร หมายถึง ระบบการผลิตที่มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตสินค้าเกษตร (Agricultural Product) อย่างใดอย่างหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอย่างขึ้นไป โดยปัจจัย

ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตประกอบด้วย คน (Man) เครื่องจักร (Machine) เงินทุน (Capital) และวัสดุ (Material) รวมทั้งเมล็ดพันธุ์และต้นพันธุ์พืชด้วย นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่สำคัญอีก 2 ชนิด คือ ที่ดิน (Land) และสภาพแวดล้อม (Environment)

